

Received:
2023-02-06
Revised:
2023-04-13
Accepted:
2024-12-10
Published:
2024-12-12

ISSN: 2538-1857
E-ISSN: 2645-5250

The model of diplomacy-field leadership of Martyr Qassem Soleimani based on revolutionary understanding

Javad Pourkarimi¹ | Zohreh Alimardani²

Abstract

One of the challenges of recent years in the country is the conflict between the priority of the field over diplomacy international interactions, some of the country's diplomatic managers emphasized the effect of prioritizing the country's top managers over the field and its effect on diplomacy, we try to show that the martyr Soleimani achieved very significant successes by considering both aspects of the field and diplomacy. The behavioral and practical life of Soleimani consists of special features and characteristics that, according to the orders of the Supreme Leader of the Revolution, has established a new school in the international arena. His intellectual and practical performance challenged the global equations. The purpose of this article is to present the model of diplomacy-field leadership of Soleimani based on revolutionary understanding of this great martyr who has drawn himself as a principled policy in relations between nations and governments. This article uses the descriptive-analytical method of synergy. The leadership of Soleimani examines national, regional and international policies and provides a model of leadership in field diplomacy through the method of content analysis and quoting the speeches of Soleimani, the orders of the Supreme Leader of the Revolution and the statements and views of his colleagues and other scholars. The results of this study indicate that the revolutionary vision along with the high perception and insight of Soleimani in his sincere service, originated from his diplomatic intelligence and ability and his field management and can form a unique leadership model that mythologizes resistance in the minds of the world.

Keywords: Leadership, Diplomacy-Field, Martyr Qasim Soleimani, revolutionary insight.

1. Associate Professor, Department of Educational Management and Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
  2. Corresponding author: Master of Education Management and Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran
- DOR: 20.1001.1.10255087.1403.33.128.2.7

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۲۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۹/۲۲

شابا چاپی: ۲۵۳۸-۱۸۵۷
الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۲۵۰

الگوی رهبری دیپلماسی - میدانی شهید قاسم سلیمانی مبتنی بر بصیرت انقلابی

جواد پور کریمی^۱ | زهره علیمردانی^۲

چکیده

یکی از چالش‌های سال‌های اخیر در کشور مطرح‌شدن تعارض اولویت میدان بر دیپلماسی یا برعکس در تعاملات بین‌الملل می‌باشد. به عبارتی برخی مدیران دیپلماتیک کشور بر تأثیر اولویت دادن مدیران عالی کشور بر میدان و تأثیر آن بر دیپلماسی تأکید داشتند. در این مقاله سعی بر این است تا نشان داده شود که شهید سلیمانی با لحاظ کردن هر دو جنبه میدان و دیپلماسی به موفقیت‌های بسیار چشمگیری دست یافتند. سیره رفتاری و عملی سپهبد سلیمانی متشکل از مختصات و ویژگی‌های خاصی است که طبق فرمایشات رهبر انقلاب، مکتب جدیدی را در عرصه بین‌المللی پی‌ریزی کرده است. عملکرد فکری و عملی او سبب شد که معادلات جهانی را دچار چالش کند. هدف این مقاله ارائه الگوی رهبری دیپلماسی - میدانی شهید حاج قاسم سلیمانی مبتنی بر درک انقلابی می‌باشد که این شهید بزرگوار در روابط بین‌الملل و دولت‌ها به‌عنوان خط‌مشی‌های اصولی از خود ترسیم کرده است. این مقاله با بهره‌گیری از شیوه توصیفی - تحلیلی جریان هم‌افزایی رهبری سپهبد قاسم سلیمانی با سیاست‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی را بررسی می‌کند و از طریق روش تحلیل مضمون و با استناد از سخنرانی‌های شهید سلیمانی، فرمایشات رهبر معظم انقلاب و اظهارات و دیدگاه‌های هم‌زمان ایشان و سایر پژوهشگران، به ارائه الگو رهبری دیپلماسی - میدانی ایشان پرداخته است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که چشم‌انداز انقلابی به همراه ادراک و بصیرت والای شهید سلیمانی در راه خدمتگزاری خالصانه، نشأت گرفته از هوش دیپلماسی و توانمندی ایشان و مدیریت میدانی ایشان است و می‌تواند الگوی رهبری بی‌نظیری را رقم بزند که اسطوره ساز مقاومت در اذهان جهانیان باشد.

کلیدواژه‌ها: رهبری، دیپلماسی - میدانی؛ شهید قاسم سلیمانی، بصیرت انقلابی

۱. دانشیار، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲. نویسنده مسئول: کارشناس ارشد رشته مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

zohreh.alimardani@ut.ac.ir

DOR: 20.1001.1.10255087.1403.33.128.2.7

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

برخی انسان‌ها وقتی در دنیا پایان می‌پذیرند تازه آغاز می‌شوند و تأثیرات ابدی بر پیرامون خود دارند (غلامی، ۱۳۹۹). به عبارتی شهادت شروع زندگی است و بر این عهد با خدای خویش پایبندند.^۱ نقش سربازان و فرماندهانی چون سردار سلیمانی که در برابر دشمنان منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای ایستادگی کردند و معادلات منطقه‌ای و جهانی را تغییر دادند، بسیار برجسته است. در سال‌های نخست انقلاب، عمده منابع قدرت، عمدتاً در خدمت ایدئولوژی و گسترش آن قرار گرفت؛ به طور کلی، شرایط عمومی نظام سیاسی ایران به گونه‌ای بود که بسترهای لازم را برای ائتلاف در برابر تهدیدات جهان غرب ایجاد می‌کرد حضور جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا و مجاورت جغرافیایی آن با چالش‌ها و تهدیدات امنیتی مختلف در کشورهای همسایه و همجوار از قبیل عراق، افغانستان و کمی دورتر در سوریه، لبنان و سرزمین‌های اشغالی، لزوم آمادگی این کشور برای دفاع از امنیت ملی و منطقه‌ای خود در یک محیط منطقه‌ای بی ثبات را اجتناب ناپذیر کرده است (کیا کجوری و اسلامی، ۱۴۰۱). مجموع سال‌ها مجاهدت خالصانه و رفتارهای فرهنگی و سیاسی شهید سپهبد قاسم سلیمانی آنقدر بزرگ و عظیم بوده که این روزها به حق باید از آن به عنوان مکتب انسانی نام برد و به تبیین آن پرداخت. در این میان یکی از ابعاد مهم رفتاری سپهبد سلیمانی سیره سیاسی این شهید بزرگوار است. نحوه رفتار و تعامل سردار سلیمانی با برخی شخصیت‌های که شاید بسیاری از افراد انقلابی و ارزشی جامعه درباره آنها ذهنیت منفی دارند، چگونه قابل تفسیر است؟! ریشه اولیه این مسئله را باید در اخلاق فردی و عاطفی سردار سلیمانی جستجو کرد. جامعه اسلامی ایران از پیروزی انقلاب و به‌ویژه در دوران هشت سال دفاع مقدس و بعد از آن، فرماندهان و مدیران لایقی به خود دیده است که همواره سعی در اجرای اصول امنیتی و مدیریت اسلامی در جامعه داشته‌اند و مدیریت جهادی به‌عنوان الگو و مظهر برای آنان قلمداد می‌شده است (علیمردانی و پور کریمی، ۱۳۹۹). الگوی گفتمان مقاومت شهید سلیمانی در عرصه‌های استراتژیک به‌اندازه‌های اهمیت داشت که بسیاری از سران کشورها در دیدار از ایران

۱. مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا (۲۳) در میان مؤمنان مردانی هستند که بر سر عهده‌ای که با خدا بستند صادقانه ایستاده‌اند؛ بعضی پیمان خود را به آخر بردند (و به شهادت رسیدند) و بعضی دیگر در انتظارند؛ و هرگز تغییر و تبدیلی در عهد و پیمان خود ندادند (سوره احزاب، آیه ۲۳).

خواهان مذاکره با او بودند. بنابراین طرح‌ها، ایده‌ها و عملکردهای شهید سلیمانی که می‌توان آن‌ها را بال اجرائی چارچوب‌های سیاست خارجی در بُعد ملی، منطقه‌ای و جهانی دانست، میراث و الگویی را در عرصه داخلی و نظام بین‌الملل پیش روی سیاستگذاران جمهوری اسلامی قرار می‌دهد، زیرا استراتژی‌های نظامی سپهبد سلیمانی در خدمت سیاست خارجی بود (امیری و کیانی، ۱۳۹۸). لذا می‌توان گفت، بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که موجودیت و هویت سردار قاسم سلیمانی را به‌عنوان سرباز مدافع امت اسلامی مطرح می‌سازد رهبری بی‌نظیر ایشان در عرصه دیپلماسی است که سبب شده است جهان اسلام با وجود او احساس غرور و عزت کرده و شاهد تأثیرات ابدی بر پیرامون خود باشد. مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این زمینه دو مقوله دیپلماسی و انقلابی بودن را از هم جدا نمی‌داند و همواره بر رعایت اصول و آداب صحیح و انقلابی در موضوع دیپلماسی کشور تأکید ورزیده‌اند. رهبر انقلاب، شجاعت و تدبیر توأمان شهید حاج قاسم را فقط مختص فعالیت نظامی ایشان نمی‌داند بلکه این دو خصوصیت را به‌عنوان ویژگی‌های این شهید عزیز در میدان سیاست نیز معرفی می‌کنند؛ از این رو در این مقاله تلاش شده است به این سوال اساسی پاسخ داده شود که مشخصه‌های رهبری دیپلماسی - میدانی^۱ این شهید والامقام شامل چه مولفه‌هایی می‌باشد؟

مبانی و چارچوب نظری پژوهش

سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی یک مجاهد و فرمانده انقلابی بود که در همه ابعاد زندگی روحیه جهادی در وجود او موج می‌زد و شاخصه‌های یک مجاهد انقلابی به‌خوبی در رفتار و برنامه‌های او هویدا بود. برخورداری از روحیه جهادی و حفظ آن، چنان بااهمیت است که رهبر معظم انقلاب در نمازی که بر پیکر شهید سلیمانی اقامه کردند، خداوند متعال را به خاطر نعمت جهاد ستودند: «الحمد لله الذی رزقنا الجهاد فی سبیل الإسلام». سردار قاسم سلیمانی از جمله رهبرانی است که با ارائه عملی الگوی بومی رهبری خدمتگزار توانست از یک سو بین افراد دغدغه‌مند در محور مقاومت همگرایی لازم را ایجاد کند و از سوی دیگر میان نهادهای مختلف و مرتبط قدرت در ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران هماهنگی لازم را تمهید کند (قرا باغی و ازگلی،

۱. از نظر نگارندگان این مقاله مفهوم رهبری دیپلماسی میدانی، به استفاده توأمان از ظرفیت دیپلماسی و میدان برای دستیابی به اهداف مورد نظر تلقی می‌گردد.

۱۳۹۹). بر اساس قرائن و شواهد ملموس و تجارب ارزشمند سال‌های دفاع مقدس، هدایت نیروهای نظامی، مستلزم پرورش خصیصه رهبری در کلیه سطوح فرماندهی و مدیریت بر یگان‌های نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است. رهبران دینی به مردم، اندیشه ناب و انگیزه صحیح می‌بخشند و بخشش‌های علمی و معنوی، والاترین بخشش‌هاست (جوادی آملی، ۱۳۹۱). قرآن کریم درباره ضرورت مدیریت و رهبری در جامعه با عناوین مختلف بیاناتی ارائه کرده است^۱ که همه آن‌ها بر این موضوع تأکید دارند که هر جامعه بشری برای حفظ و تداوم حیات خود نیاز مبرمی به مدیریت و رهبری دارد.؛ از دیدگاه قرآن و روایات، مدیریت نقش اول را در تغییر و تحولات اجتماعی برعهده دارد. از این رو می‌توان گفت که مفهوم رهبری پدیده نوظهور نیست؛ بلکه ریشه در تاریخ بشری دارد و نیاز جامعه به رهبران و اهمیت عملکرد آنان بر کسی پوشیده نیست.

رهبری

رهبری^۲ به‌عنوان یک فرایند به معنای استفاده از نفوذ بدون زور برای هدایت و هماهنگی فعالیت‌های اعضای یک گروه در جهت تحقق هدف و به‌عنوان یک صفت به معنای مجموعه‌ای از ویژگی‌هاست (مورهد و گریفین^۳، ۲۰۱۳). رهبری نظامی^۴ نیز، هنر نفوذ در نیروهای نظامی و هدایت آنان به سمت هدف واگذاری است به طریقی که در انجام مأموریت، اطاعت، احترام و وفاداری آن‌ها را از روی میل و رغبت به بهترین وجه کسب نمود (نوروزی، ۱۳۸۵). هدف نهایی رهبری نظامی، ایجاد و نگهداری سازمان رزمی است که با وفاداری و اشتیاق و علاقه، مأموریت تعیین شده و قابل‌دستیابی را حتی در صورت نبودن دستورات لازم برای اجرای کار، به فرجام رساند. رهبری در عرصه نظامی در عصر حاضر به فرماندهی نیز تعبیر می‌شود. آیین‌نامه ابلاغی ارتش جمهوری اسلامی ایران، فرماندهی را این‌گونه تعریف می‌کند فرماندهی اختیاری است که به یک فرد نظامی برحسب درجه یا شغل و مسئولیتی که دارد واگذار می‌شود تا نسبت به زیردستان خود اعمال کند» (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۳؛ به نقل از آقا محمدی و همکاران، ۱۳۹۸).

۱. سوره رعد، آیه ۷

2. Leadership
3. Moorhead & Griffin
4. Military Leadership

دیپلماسی

واژه دیپلماسی^۱ در اصل واژه‌ای فرانسوی است. پیشینه دیپلماسی به ایجاد کشورها و مفهوم دولت - ملت بازمی‌گردد. در انگاشت‌ها آن را دانش، هنر، مهارت و فن گفتگو و چانه‌زنی در نظر می‌گیرند (حسن لو و قریشی، ۱۳۹۶). اغلب واژه دیپلماسی با واژه پولیتیک^۲ که آن نیز فرانسوی است، یکسان نگاشته می‌شود. از نظر بریج^۳ (۲۰۱۰) دیپلماسی شامل ارتباطات میان مقامات دولتی بوده و برای ارتقای سیاست خارجی با توافقات رسمی یا ترتیبات ضمنی طراحی شده است. مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) همواره بر رعایت اصول و آداب صحیح و انقلابی در موضوع دیپلماسی کشور تأکید ورزیده‌اند. برخورداری از سیاست خارجی موفق ضمن پایبندی به ارزش‌های آرمانی و ایدئولوژیک مستلزم برخورداری از ضروریات و الزاماتی است که جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به برخورداری از جایگاه مهم در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی و باهدف ارتقای این موقعیت در عرصه نظام اقتصادی بین‌الملل از آن برخوردار بوده و با مورد توجه قرار دادن آن در عرصه‌های ملی و فراملی می‌تواند روند دستیابی به اهداف در حوزه مذکور را تسهیل نماید (شهبازی، ۱۳۹۹). از منظر نگارندگان این پژوهش، رهبری دیپلماسی - میدانی عبارت است از استفاده توأمان از ظرفیت دیپلماسی و میدان که برای دستیابی به اهداف مورد نظر به کار گرفته می‌شود. در رویکرد شهید سلیمانی جهت‌گیری سیاست خارجی دولت اسلامی تحت تأثیر ماهیت درونی و روابط خارجی و بین‌الملل قرار دارد و این جهت‌گیری، به‌نوبه خود ماهیت دیپلماسی را تعیین می‌کند. ماهیت روابط خارجی از یکسو و اصول و مبانی سیاست خارجی، چهره واقعی دیپلماسی اسلامی را بیان می‌کند. بدین ترتیب، درک ماهیت دیپلماسی مستلزم تبیین دیدگاه‌های مطرح در نظام بین‌المللی است و مقایسه این دیدگاه‌ها با دیدگاه شهید سلیمانی در زمینه دیپلماسی و رفتار سیاسی در سه سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی است (امیری، ۱۳۹۷).

دیپلماسی در سطح ملی

در دهه اخیر، این نوع دیپلماسی به شدت مورد توجه مسئولان و تصمیم‌سازان کشور قرار گرفته است. دولت اسلامی در مطالعه سیاست خارجی ناگزیر است تا پیش از همه، ماهیت روابط خارجی

1. Diplomacy
2. Politique
3. Berridge

و نظام بین‌المللی را روشن سازد و توأناً همکاری‌های دفاعی - امنیتی با کشورهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در زمینه‌های فنی و مطالعاتی، تبادل تجهیزات، سرمایه‌گذاری‌های مشترک، آموزش نظامی و تبادل وابستگان نظامی و دفاعی را شامل شود (امیری و کیانی، ۱۳۹۸). از جمله توانایی‌های فرمانده شهید سلیمانی، همراه کردن نیروهای مبارز با فرهنگ‌های مختلف ملیتی است. شهید سلیمانی که تحت تأثیر روحیات به‌جامانده از دوران جنگ تحمیلی قرار دارد، سعی می‌کرده است تا این فرهنگ را در تمامی گستره جبهه مقاومت گسترش دهد. به واسطه تلاش‌های سردار بزرگ اسلام، امروز ایران اسلامی به قدرت بزرگی در منطقه تبدیل شده و توانسته است در تقویت بُعد دیگر قدرت سازی جهانی ایران یعنی حوزه نظامی، عملیاتی و بازاریابی مبتنی بر شکل‌گیری جایگاه جمهوری اسلامی، نقش آفرینی کند. فلذا اذعان سیاستمداران و اندیشمندان کشورهای مختلف به حضور جمهوری اسلامی ایران نشان از همین هموارسازی مسیر ارتقای ایران دارد و در برگیرنده توان همکاری‌های دفاعی - امنیتی با کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در زمینه‌های فنی و مطالعاتی، تبادل تجهیزات، سرمایه‌گذاری‌های مشترک، آموزش نظامی و تبادل وابستگان نظامی و دفاعی را دارد. در چنین وضعیتی، مجموعه وزارتخانه‌های دفاع، اطلاعات و امور خارجه، معاونین و مدیران اطلاعاتی - امنیتی کشور است (همان).

دیپلماسی در سطح منطقه‌ای

جمهوری اسلامی ایران در بین سایر کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا، به دلایل مختلف ژئوپلیتیکی از جمله قرار گرفتن در هلال داخلی منطقه محور یا قلب زمین که شامل حواشی اوراسیا و شمال آفریقا می‌گردد؛ قرار گرفتن بخشی از آن در منطقه «هارتلند»؛ تنها کشوری که محل برخورد بدون واسطه قدرت‌های بری و بحری می‌باشد؛ برخورداری و تسلط بر منابع اصلی انرژی دنیا؛ تنها منادی عدالت و صلح در مقیاس جهانی و غیره (افشردی، ۱۳۹۷)، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پس از وقوع انقلاب اسلامی، ندای حق جمهوری اسلامی ایران، سایر ملت‌ها و دولت‌ها را در مسیری مشابه با این انقلاب قرار داده است و از نظر نظام سلطه این رخدادها منجر به افزایش حوزه نفوذ جمهوری اسلامی ایران در منطقه گردیده است. به همین علت، راه‌های مختلفی چون تشکیل شورای همکاری خلیج فارس، جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه ج.ا.ایران، ترور، تحریم در ابعاد مختلف نظامی، اقتصادی و غیره، اغتشاش و آشوب از روش‌های متنوع و بسیاری از

اقدام‌های دیگر را در دستور کار خود قرار دادند (احمدی مقدم و همکاران، ۱۳۹۹). گرایش آشکار آمریکا برای سیطره کامل و ایجاد سلطه بر جنوب غرب آسیا؛ اشغال عراق و افغانستان؛ بی‌ثباتی و جنگ‌های فرقه‌ای در کشورهای مختلف منطقه؛ جنگ‌های پی‌درپی علیه حزب‌الله و نیروهای فلسطینی؛ بیداری اسلامی؛ تلاش برای تغییر دولت اسد و خارج کردن آن از محور مقاومت؛ تلاش برای تجزیه عراق و سوریه، کودتا در ترکیه و آغاز جنگ نمونه‌های داخلی در این کشور و نیز حمله ضد انسانی رژیم آل سعود به مردم مظلوم یمن بارزی از بحران‌های ژئوپلیتیکی در غرب آسیا بوده است. شهید سلیمانی نزدیک به سه دهه یکی از اصلی‌ترین چهره‌هایی است که در منطقه موفق به ملت‌سازی و دولت‌سازی شده است. رهبر انقلاب اسلامی در بخشی از ارتباط تصویری با مراسم تکریم و تجلیل از پیشکسوتان دفاع مقدس و مقاومت فرمودند: یک نمونه از سرمایه‌های انسانی دوران دفاع مقدس، شهید سلیمانی بود که در عرصه منطقه و دیپلماسی، اقدامات شگفت‌آوری انجام می‌داد و هنوز ملت ایران از گستره فعالیت‌های این شهید عزیز اطلاع کافی ندارد (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۹). لذا تقویت و فعال شدن جنبش‌ها و گروه‌های مردمی تأثیرگذار در تحولات سیاسی و نظامی کشورهای منطقه از دیگر اقدامات ایشان است.

دیپلماسی در سطح بین‌المللی

تقابل ساختار نظام بین‌الملل با ایران را می‌توان سرچشمه همه چالش‌ها نامید که هزینه‌های مادی بسیاری بر ایران وارد کرده است؛ اغراق نیست اگر تغییر مدار این تقابل را از پیروزی ساختار به ایجاد برتری به نفع ایران، بزرگ‌ترین میراث شهید سلیمانی در عرصه بین‌الملل بدانیم؛ چراکه سردار سلیمانی به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد در شکل و ماهیت مبارزه یعنی تمرکز هم‌زمان بر عرصه نظامی و سیاسی و نیز تقابل غیرمستقیم با بازیگران رهبر ساختار، توانست هم در عرصه هنجاری وزن گفتمان پویای سیاسی و ایدئولوژیک ایران را ارتقا بخشد و هم در عرصه ژئوپلیتیکی مرزهای نفوذ ایران را گسترش دهد. این راهبرد به‌عنوان بهترین و کم‌هزینه‌ترین تاکتیک، بیشترین هزینه را به جبهه متخاصم ساختاری وارد کرد و دیپلمات‌های ایران را در مذاکرات گوناگون در موقعیت برتر قرارداد (خبرگزاری دفاع پرس، ۱۳۹۹). ماحصل کابوس تغییر توازن قدرت منطقه‌ای به نفع ایران، مهم‌ترین رهاورد استراتژی شهید سلیمانی بود. مقابله با تروریست‌ها و وظیفه‌ای بود که به عهده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با محوریت شهید سپهبد قاسم سلیمانی قرار داده شد. پس نیروهایی از سپاه قدس راهی آن کشور شدند تا در مسائل نظامی راهنمای ارتش سوریه باشند.

نقش آفرینی ویژه شهید سلیمانی و مستشاران نظامی سپاه قدس قاعده بازی را عوض کرد. سوریه که می‌رفت به دست تروریست‌ها بیافتد، بازیابی نظامی شد و در میدان جنگ به پیروزی‌های متعددی دست یافت. در این میان محوریت شهید سلیمانی در تقویت بُعد قدرت‌سازی جهانی ایران یعنی حوزه نظامی، عملیاتی و بازدارندگی مبتنی بر شکل‌گیری نظم خاورمیانه بر محوریت ایران، جایگاه جمهوری اسلامی را در نقش آفرینی جهانی دوچندان کرد. اذعان سیاستمداران و اندیشمندان کشورهای مختلف به حضور جمهوری اسلامی ایران برای حل بحران‌هایی مانند سوریه، عراق، یمن و... نشان از همین هموارسازی مسیر ارتقای بازیگری ایران دارد (امیری و کیانی، ۱۳۹۸).

نکته قابل توجه اینکه؛ در نگرش شهید سلیمانی برخلاف بسیاری دیگر از فعالان سیاست خارجی که همواره درگیر تصادم میان سطوح ملی و بین‌المللی و منطقه‌ای هستند، هم‌ترازی میان این سه سطح وجود دارد و تأمین هر کدام از آن‌ها حقوق دسته دیگر را به‌طور خودکار به دنبال خواهد داشت.

پیشینه پژوهش

شهید سلیمانی اسوه حمایت از مظلومان و مستضعفان و یکی از برجسته‌ترین مریبان دفاع مقدس است. وی بر این باور بود که مدیر تأثیرش جمعی است و مردم از رهبرانشان پیروی می‌کنند. سردار دل‌ها دست‌های سنی و شیعه را به هم گره زد و تمام قومیت‌های مسلمان و غیرمسلمان را زیر پرچم دفاع از شرف انسانی قرارداد. بر همین اساس به‌مرور تحقیقات انجام شده در این حوزه پرداخته‌ایم:

امیری و کیانی (۱۳۹۸) در مطالعه خود با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، ضمن تعریف مبانی و ماهیت گفتمان مقاومت شهید سلیمانی جریان هم‌افزای آن با سیاست‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی. نشان دادند، گفتمان مقاومت یا عمومی شهید سلیمانی با داشتن ویژگی‌هایی همانند گشودگی، همدلی، حمایتگری، مثبت‌گرایی و مساوات‌طلبی، شیوه‌های ستودنی از ارتباطات و دیپلماسی را به‌وسیله دعوت مردم، نخبگان داخلی و خارجی و قبایل برای مبارزه با تروریسم جهانی را با روش مسالمت‌آمیز سیاسی و پیمان‌های مختلف شکوفا کرد.

در پژوهشی که توسط علیمردانی و پورکریمی (۱۳۹۹) باهدف تعیین "مشخصه‌های مدیریت جهادی در مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی" به رشته تحریر درآمده است، با بررسی کتابخانه‌ای در زندگینامه، سخنرانی‌ها، یادداشت‌ها و وصیت‌نامه شهید قاسم سلیمانی، چهار شاخص مدیریتی با عناوین و مشخصه‌های اجتماعی-فرهنگی، اعتقادی-اخلاقی، تفکری-بینشی و میدانی-عملیاتی؛

شناسایی شدند و در نهایت نتیجه گرفته شد که در شرایط کنونی و در مقابله با تحریم‌ها برای تحقق گام دوم انقلاب اسلامی، با شناسایی این مؤلفه‌ها می‌توان برای به حقیقت پیوستن دستاوردهای مجاهدانه سپهبد قاسم سلیمانی قدمی برداشت.

مقیم (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان "رهبری اخلاص مدار؛ جوهره مکتب شهید سلیمانی"، به ارائه الگویی فرایندی مبتنی بر عوامل زمینه‌ساز رهبری خالصانه، مختصات رهبری اخلاص مدار و دستاوردهای این نوع رهبری طراحی و تبیین شود. در این الگو مجموعه‌ای از عوامل تأثیرگذار بر اخلاص شهید سلیمانی بانوان عوامل زمینه‌ساز مطرح شده‌اند که به‌عنوان ورودی الگو ایفای نقش می‌کند؛ سپس در این الگو اجزای رهبری بر مبنای اخلاص در قالب نه مضمون فراگیر گروه‌بندی شده‌اند که هسته مرکزی آن که همانا رفتارهای خالصانه است، به‌عنوان مهم‌ترین مضمون تأثیرگذار با مضمون‌های دیگر در تعامل است.

در مقاله‌ای که توسط کریمی خویگانی (۱۳۹۹) با موضوع "رهبری معنوی و متواضعانه در مکتب تربیتی شهید سلیمانی" منتشر شده است، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد اگر بپذیریم «رهبری معنوی» بر پایه مؤلفه‌های امید، بینش، صداقت، عشق به هم‌نوع و چشم‌انداز، تفحص، تفکر، ادراک، ارزش‌گذاری و روحیه‌ای تیمی داشتن، احساس هدفمندی، معنا بخش در زندگی، قابلیت مدیریت اثربخش و افزایش معنویت در سازمان و رهبری متواضعانه» بر پایه مؤلفه‌های شکسته‌نفسی، خاکی بودن، خودآگاهی، متعالی بودن، قضاوت عینی از خود، تقدیر از نقاط قوت دیگران، توانایی آموختن، پذیرش میان‌فردی، تنظیم عواطف دیگران تعریف می‌گردد.

عباسی و همکاران (۱۳۹۰) نیز طی یک پژوهش اکتشافی پیرامون "آیین رهبری فرماندهان شهید با استفاده از نظریه مبنایی"، با استفاده از روش نظریه مبنایی، آثار مکتوب و صوتی فرماندهان شهید را بررسی کرده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که میل به آسوه بودن کانون رهبری فرماندهان شهید است. راهبردهای معینی مثل بصیرت، شهادت‌طلبی، اعتقادات و باورها، جهاد نرم، جهاد سخت و انفاق، سرچشمه‌های این میل الهی است.

قرا باغی و ازگلی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار؛ باهدف ترسیم مؤلفه‌های سبک رهبری این فرمانده، به بررسی کتابخانه‌ای در زندگینامه، سخنرانی‌ها، یادداشت‌ها و وصیت‌نامه شهید پرداختند، آنگاه با بهره‌گیری از راهبرد تحلیل مضمون ۲۴۸ مضمون پایه و ۲۱ مضمون پایه و ۱۰ مضمون سازنده

شناسایی گردید. این مضمون‌ها شامل مهرورزی با مردم، تکلیف‌گرایی، تخلف به ارزش‌های الهی، اخلاص‌گرایی، داشتن آرمان‌متعالی، پرورش کارکنان، شخصیت باصلابت، معنویت فردی، تمرکز بر مأموریت، بصیرت زیاد و اخلاص در عمل عنوان مؤلفه‌های سبک متعالی رهبری خدمتگزار شهید قاسم سلیمانی است.

جلالی (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان "مؤلفه‌های قدرت نرم در مکتب سلیمانی"، به ارائه یک مدل نظری برای مؤلفه‌های قدرت نرم پرداخت و سپس با تکیه بر آن نشان داد که مؤلفه‌های فرهنگی - اعتقادی؛ اجتماعی، انسانی؛ تبلیغی - روانی، اقتصادی و سیاسی - دیپلماسی از مؤلفه‌های مهم مکتب سلیمانی به شمار می‌آیند.

با نگاهی بر تحقیقات انجام‌شده در حوزه رهبری و دیپلماسی، در می‌یابیم که الگوها و مفاهیم نظری زیادی از در خصوص رهبری موفق و دیپلماسی اثربخش ارائه گردیده است. تأملی در تحقیقات یادشده گویای آن است که این تحقیقات بیشتر منحصر به ارائه یک الگوی یک‌بعدی است. بر همین اساس این مقاله از مطالعات ذکرشده تمایز یافته و واجد نوآوری در پژوهش است. اینکه جامعه اسلامی چگونه و با تبعیت از چه الگویی می‌تواند رهبری میدانی و دیپلماسی را با تکیه بر مکتب شهید سلیمانی پیش برده و چه عوامل تأثیرگذار بر این بخش خواهند بود، سوالی است که این تحقیق تلاش می‌کند تا با جامعیت خوبی آن را پوشش دهد.

از این رو، هدف کلی این پژوهش:

طراحی الگوی رهبری دیپلماسی - میدانی شهید قاسم سلیمانی مبتنی بر بصیرت انقلابی است. همچنین اهداف ویژه شامل:

۱. مشخصه‌های مؤلفه‌های دیپلماسی شهید سپهبد قاسم سلیمانی؛
۲. مشخصه‌های مؤلفه‌های میدانی شهید حاج قاسم سلیمانی می‌باشد.

روش پژوهش

هدف این پژوهش طراحی و تبیین الگوی رهبری دیپلماسی - میدانی شهید قاسم سلیمانی مبتنی بر درک انقلابی در مکتب شهید سلیمانی است. با توجه به سؤال و هدف پژوهش، این تحقیق از نوع اکتشافی و با رویکرد کیفی مضمون‌مبتنی است؛ در این پژوهش به منظور شناسایی

۱ منظور از الگو در این مقاله، معادل انگلیسی Model می‌باشد که به تعیین عوامل تشکیل دهنده یک سازه اشاره دارد.

سبک رهبری شهید قاسم سلیمانی، گردآوری داده‌ها بر اساس روش بررسی منابع موجود در کتابخانه‌ها و با مراجعه به زندگینامه، سخنرانی‌ها (مجموعه سخنرانی‌های منتشر شده شهید قاسم سلیمانی در یادواره‌های شهدا و اجتماعات عمومی)، یادداشت‌ها (مقاله‌ها و سرمقاله‌های مرتبط)، وصیت‌نامه شهید و مصاحبه‌های منتشر شده با افراد مطلع پیرامون شهید قاسم سلیمانی، صورت پذیرفت. با توجه به داده‌ها و شبکه مضمون‌ها و همچنین پیشینه پژوهش، پژوهشگران به طراحی الگوی رهبری در مکتب شهید سلیمانی اقدام کرده‌اند.

در حوزه اعتمادپذیری پژوهش‌های کیفی، گوبا و لینکلن^۱ (۱۹۸۵) معتقدند که معیار قابلیت اعتماد دربرگیرنده چهار معیار جداگانه اما به هم مرتبط زیر است که به‌عنوان جایگزینی برای مفهوم روایی و پایایی در پژوهش‌های کمی مطرح کرده‌اند این مفهوم از چهار عنصر قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال، قابلیت اتکا و قابلیت تأیید تشکیل شده است (دانایی‌فرد و مظفری، ۱۳۸۷). بدین منظور برای افزایش حساسیت پژوهشگران، از پژوهشگر دیگر استفاده شد و با تحلیل مستمر که به حدس‌ها و سؤال‌هایی منجر می‌شد طبقه‌بندی و تحلیل نهایی را منسجم‌تر کرد، تلاش شد مضمون‌های به‌دست آمده تا حد ممکن، دقیق‌ترین برداشت‌ها از داده‌ها باشد. پس از شناسایی این بیانات و سخنرانی‌ها، فرایند استخراج نکات کلیدی و کدگذاری محتوای آن آغاز شد. در این مرحله، داده استخراج و کدگذاری شد که نمونه‌ای از آن‌ها را در جدول زیر قابل مشاهده است:

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

شماره سند	متن	مضمون پایه	مضمون سازنده	مضمون فراگیر
سند شماره ۱	تأکید سپهد سلیمانی بر ضرورت بصیرت آفرینی و تدوین چشم‌انداز بیانگر بینش و دوراندیشی مبتنی بر تصور و تجسم آینده به حدی صریح و روشن است که ایشان طی حوزه مسئولیت خود افق‌های پنج‌ساله، ده‌ساله و حتی پنجاه‌ساله تعیین کرده بود.	تصور روشن از آینده بصیرت آفرینی دید بلندمدت از آینده دور و نزدیک	ترسیم چشم‌انداز انقلابی	چشم‌انداز انقلابی

1 Guba & Lincoln

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
توانمندی فردی	اقتدار صلابت	سرسختی	<p>مبارزی سرسخت که هویت و جوهر انسانی را لازمه نبردهای نظامی می‌دانست. جنگ برای او نه هدف و غایت، بلکه مسیر و ابزاری برای دستیابی به صلح عزتمندانه با حفظ حقوق جهان اسلام بود. / برای شهید سلیمانی فرقی میان مسلمانان نبود و باید به همه آنان در برابر ظالمان و دشمنان یاری رساند. شهید سلیمانی در اوج مبارزه با تروریست‌ها در سوریه و عراق، اعلام کرد که برای نظام اسلامی، کمک به شیعه و سنی تفاوتی ندارد و برای نمونه به مردم فلسطین اشاره کرد که اگرچه بیشتر آن‌ها از مذهب اهل تسنن هستند، ولی جمهوری اسلامی ایران بیشترین دفاع و حمایت را از آن‌ها داشته است</p>	سند شماره ۳
نرمش قهرمانه	احیای حقوق اسلام	صلح‌طلبی عزتمندانه		
تفکر راهبردی	صلح‌طلبی	لحاظ کردن حقوق جهان اسلام		
		تأکید بر انسان‌محوری اسلامی		
مدیریت میدانی				
هدفمندی	اهداف سازمان‌دهی شده	حمایت از همه انسان‌ها در همه‌جا	<p>یکی از اهداف اصلی دشمنان برای سقوط سوریه، قطع کردن ارتباط ایران و حزب‌الله لبنان بود. شهید سلیمانی با شکست داعش و نقش‌آفرینی نیروی قدس در سوریه و عراق، یک حلقه مستحکم به نام حلقه مقاومت تشکیل داد و زنجیره ایران، عراق، سوریه لبنان و فلسطین را به هم متصل کرد.</p>	سند شماره ۴
تفکر راهبردی	نگاه راهبردی - عملیاتی	اتصال حلقه مقاومت دنیا به هم		
مدیریت مشارکتی				

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
هوش دیپلماسی	تمرکز و تعهد کاری	شخصیت جامع‌الاطراف	بنده بارها به دوستانی که در عرصه سیاسی فعال هستند می‌گفتم که رفتار و کارهای او را موردتوجه داشته باشند. شاید بعضی از دوستان ندانند - این بود که او به کمک ملت‌های منطقه یا با کمک‌هایی که به ملت‌های منطقه کرد، توانست همه‌ی نقشه‌های نامشروع آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا را خنثی کند. این آدم توانست در مقابل همه‌ی نقشه‌هایی که با پول، با تشکیلات تبلیغاتی وسیع آمریکایی، با توانایی‌های دیپلماسی آمریکایی، زورگویی‌هایی که آمریکایی‌ها روی سیاستمداران دنیا بخصوص کشورهای ضعیف دارند، تهیه شده بود قد علم کند و این نقشه‌ها را در این منطقه‌ی غرب آسیا خنثی کند	سند شماره ۹
		شخصیت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی		
		صاحب‌نظر در مباحث اقتصادی		
		مدیریت و راهبری پروژه‌های مهم در کشور		
تفکر راهبردی	اتخاذ استراتژی در دیپلماسی	توانمندی در حوزه دیپلماسی	افراد اندکی از توانمندی‌های شهید سلیمانی مطلع می‌باشند و می‌دانند در شرایطی که حتی دولتمردان در حوزه دیپلماسی کم می‌آوردند، ایشان وارد می‌شد و مسائل مختلفی را حل می‌کرد.	سند شماره ۵
هوش دیپلماسی				
توانمندی فردی				
مدیریت میدانی				
توانمندی فردی	بیش و فهم دقیق	برآورد و تحلیل دقیق از مسائل پیش رو	عمیق‌ترین و قوی‌ترین تحلیل‌ها متعلق به حاج قاسم بود؛ حدس‌هایی که می‌زد درست بود و تشخیص‌هایش نیز بسیار دقیق بود	سند شماره ۱
	قدرت تحلیل و پیش‌بینی	داشتن قدرت پیش‌بینی		

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
	مردم‌داری	توجه به ملت‌ها تعامل با افکار عمومی		
هوش دیپلماسی	روابط دیپلماسی محور توانمندی فردی	توجه به روابط بین‌الملل و ارتباطات مردمی	سردار سلیمانی توجه به ملت‌ها و ارتباط با افکار عمومی را در رأس اقدامات دیپلماتیک و مراودات خارجی قرارداد. ایشان در مقایسه با دیپلماسی سنتی و ارتباطات دولتی و حکومتی، تقدم و اولویت را برای دیپلماسی عمومی و روابط مردمی قائل بود. شهید سلیمانی اگرچه نظامی بود اما خود را به این حوزه محدود نکرد و میراث‌های او تفاوت‌های عملکردی و نگرشی بسیاری با برخی دیپلمات‌های جمهوری اسلامی داشت	سند شماره ۸
توانمندی فردی		بهره‌گیری از ظرفیت‌های عملیاتی دیگر کشورها در پیشبرد اهداف	قاسم سلیمانی به‌عنوان نماینده ایران در سفر به مسکو طی مذاکره با رئیس‌جمهور پوتین توانست از ظرفیت عملیاتی روس‌ها نیز برای پیشبرد اهداف خود استفاده کند. در کنار فرماندهی جنگ، افکار عمومی با چهره دیگری از شهید سلیمانی آشنا شد؛ چهره‌ای که او را در قامت یک سیاستمدار و دیپلمات کارکننده نشان می‌داد.	سند شماره ۳
هوش دیپلماسی	ایجاد ظرفیت‌های عملیاتی	انتخاب استراتژی‌های مناسب		

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
توانمندی فردی	پیشرو بودن	یکسان‌نگاری و عدم تمایز بین نیروها	در بین نیروهای ایشان چیزی به نام تمایز وجود نداشت؛ او در محیط‌های عملیاتی، لباس خاکی عملیاتی بدون درجه و بدون هویت نظامی می‌پوشید که این مدل دوران جنگ تحمیلی است. البته در قرارگاه‌ها و ستاد، اوضاع فرق می‌کرد ولی کسی که عملیات را هدایت می‌کرد وضعیت کاملاً متفاوتی داشت.	سند شماره ۷
نرمش قهرمانه	عدم تبعیض	تواضع و اخلاص یکرنگی در عملیات		
مدیریت میدانی				
مدیریت مشارکتی	داشتن رویکرد مشارکتی	عدم تحمیل نظرات به پیروان	حاجی هر وقت ایده‌ای داشت آن را به کسی تحمیل نمی‌کرد. همیشه وقتی ایده‌ای داشت با بچه‌ها در میان می‌گذاشت و با آنها بحث می‌کرد. اگر می‌پذیرفتند عملی می‌کرد و اگر نه، بهشان فشار نمی‌آورد و تحمیل نمی‌کرد.	سند شماره ۱۰
توانمندی فردی	شکست جبهه استکبار	اقتدار صلابت وجودی در دیپلماسی تضعیف و شکست جبهه استکبار	شهید سلیمانی، هم در زمان زنده‌بودنش استکبار را شکست داد، هم با شهادتش سبب شکست آن شد. این‌ها ادعا نیست، این‌ها چیزهایی است که اثبات شده است.	سند شماره ۹

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
نرمش قهرمانه	توانمندی نظامی و حاکمیتی	غلبه بر مشکلات و توطئه‌های وارد از سوی دشمن	سپهد سلیمانی توانسته است ضمن فائق آمدن بر مشکلات و توطئه‌ها با جامعه خود نیز به‌خوبی ارتباط برقرار کند و اعتماد عمومی حاکمیت و مردم را در وضعیت مناسبی قرار دهد.	سند شماره ۱۱
هوش دیپلماسی		ایجاد اعتماد عمومی حاکمیتی		
مدیریت میدانی				
تفکر راهبردی	نفوذ و جذب حداکثری	انگیزه سازی بین مسلمانان	آماده‌سازی، انگیزه سازی و برانگیختن افراد مؤثر در کشورهای مسلمان در راستای محقق ساختن وحدت امت اسلامی، مهم‌ترین هنر دیپلماسی سردار سلیمانی است که به‌منظور مقابله با این سیاست‌های استکباری با اتخاذ موضع تهاجمی و مطالبه گرانه، توانست پیروزی جریان مقاومت در میدان را به نفع مجاهدان مقاومت رقم بزند.	سند شماره ۳
هوش دیپلماسی				
هدفمندی	نگرش تربیتی	آماده‌سازی افراد		
	اتخاذ	مؤثر از اقصی نقاط جهان		
نرمش قهرمانه	استراتژی‌های مناسب			
مدیریت میدانی	حضور مستمر	حضور مستمر و میدانی در عملیات؛	حاج قاسم فردی بود که درصحنه افراد را می‌دید، حضور میدانی باعث می‌شد تا از نیازها درک درستی داشته باشد. حضور میدانی از عوامل موفقیتش بود و باعث می‌شد ذهنیت روشن‌تر و صحیح‌تری داشته باشد. همین باعث شده بود که تسلطش در حوزه امنیتی همه را شگفت‌زده کند	سند شماره ۷
تفکر راهبردی	بینش و فهم دقیق تسلط و تفکر امنیتی	درک درست از نیازهای افراد؛		
		داشتن ذهنیت روشن و صحیح از امورات؛		
		تسلط بر حوزه امنیتی		

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
تفکر راهبردی	اتخاذ استراتژی‌های مناسب	بهره‌گیری از ظرفیت‌های نرم‌افزاری و دیپلماسی	او از تمام ظرفیت‌های نرم‌افزاری و دیپلماسی عمومی و عمق‌بخشی استراتژیک در راستای تولید قدرت نرم پرداخت و بهترین استفاده ممکن را برد.	سند شماره ۳
مدیریت مشارکتی		اتخاذ راهبردهای استراتژیکی		
هدفمندی	اهداف سازمان‌دهی شده	حرکت هدفمند در دوران فرماندهی	طی دوران دفاع مقدس و پس‌از آن، ایشان در مسئولیتی هم که قبول کرده بود هدفمند حرکت می‌کرد. در سبک فرماندهی‌اش، هر مسئله‌ای، مبتنی بر یک نگاه آینده‌نگر، اهداف خود را در مواجهه با آن مسئله در سه سطح هدف کلان، هدف میانی و هدف عملیاتی مشخص می‌کرد.	سند شماره ۱
	ترسیم چشم‌انداز			
هوش دیپلماسی		نگاه آینده‌نگر		
تفکر راهبردی	تفکر راهبردی در عملیات	تبدیل تهدیدها به فرصت	همین نگاه راهبردی حاج قاسم، با مدیریت مناسب، کشور عراق را که خاستگاه اصلی آمریکا در منطقه بود و می‌توانست بستر مناسبی برای حمله نظامی آمریکا به عراق محسوب شود به فرصتی برای جمهوری اسلامی تبدیل کرده است	سند شماره ۵
هوش دیپلماسی				

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
مدیریت میدانی	دید حمایتی	حمایت از همه انسان‌ها در همه‌جا	وی با پذیرش مسئولیت سپاه قدس، نیروهای بی‌مرزی را تشکیل می‌دهد که هرکجای عالم به او و نیروهایش نیاز باشد، حضور پیدا می‌کرد. دانش خود را بسیار از طریق میدانی و گفت و گو و ملاقات به دست آورده بود و متکی به گزارش‌های مکتوب مسئولان نبود و به میدان می‌رفت و با چشم خودش می‌دید. حضور در عرصه و میدان باعث می‌شد همه را ببیند و خودش مستقیماً حرف رزمندگان و مجاهدان را بشنود و از آنان دلجویی کند.	سند شماره ۷
هوش دیپلماسی	حضور مستمر	دلجویی و همدلی با رزمندگان		
توانمندی فردی	بصیرت ، بیش و فرمندی	داشتن جهان‌بینی توحیدی	جهان‌بینی الهی شهید قاسم سلیمانی در رفتار و کردار و مدیریت او، سبب جاذبه‌ای فطری و قوی در مسلمانان جهان شده و امداد الهی در کنار ظرفیت بالای وجودی شهید قاسم سلیمانی در میدان، نوع خاصی از یک سازمان بین‌المللی مبتنی بر اعتقاد را شکل داده است	سند شماره ۶
نرمش قهرمانه		بصیرت و بیش مدیریتی		
مدیریت میدانی		شخصیت کارزماتیک		
هوش دیپلماسی	بیش و فهم	بیش و فهم عمیق از موقعیت‌ها	بخشی از فهم عمیق سپهد سلیمانی متأثر از خصیصه‌های ذاتی ایشان بود و بخشی از آن‌هم در اثر حضور در محیط‌های مختلف، مطالعه، کسب تجربه و افزایش بیش و دانش به‌دست‌آمده بود ایشان در همان روزهای اول شکل‌گیری امواج بیداری اسلامی در مصر، فهم و درک خود را در رابطه با اخوان المسلمین مطرح کرد و دقیقاً مشابه همان چیزی که ایشان پیش‌بینی کرده بود در این کشور اتفاق افتاد.	سند شماره ۱
توانمندی فردی	قدرت تحلیل و پیش‌بینی	مطالعه و کسب تجربه و دانش		
نرمش قهرمانه		برآورد و تحلیل دقیق از مسائل پیش رو		

جدول ۱. جدول مضامین پایه، مضامین سازنده و فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازنده	مضمون پایه	متن	شماره سند
هدفمندی	هدفمندی	هم افزایی بین قدرت های میدانی و دیپلماسی در جهت نیل به اهداف ملی	بدون قدرت میدانی، قدرت دیپلماسی توانی برای موفقیت ندارد و بدون قدرت دیپلماسی، قدرت میدانی هرگز به اهداف خود برای تأمین اهداف ملی دست نخواهد یافت؛ این همان مجاهدت هوشمندانه‌ای است که حاج قاسم سلیمانی در منطقه باهم افزا کردن قدرت میدانی و قدرت دیپلماسی توطئه دشمنان را خشتی کرد و از همان طریق قدرت عظیمی برای دیپلماسی به وجود آورد	سند شماره ۲
تفکر راهبردی	هم افزایی			
مدیریت میدانی				
هوش دیپلماسی				
مدیریت میدانی				
توانمندی فردی	جذب حداکثری	ایجاد محیطی و صمیمی و به کارگیری اخلاق نیکو در برخورد با پیروان	استفاده مناسب از برخورد اخلاقی و صمیمی و درعین حال نظامی، توجیه افراد، درک احساسات و عواطف افراد، استفاده از فکر و ابتکار نیروها، تشویق، کمک به رفع مشکلات شخصی یا خانوادگی آنها، آموزش و... سبک جدید و مؤثری در رهبری است که با شیوه فرماندهی معمول تفاوت اساسی و ریشه در نیروهای نظامی دارد.	سند شماره ۷
نرمش قهرمانه	محبت به زیردستان	مردمی بودن دلجویی و همدلی		
مدیریت مشارکتی		انگیزه سازی		
		بهره‌گیری از ظرفیت‌های فکری افراد		

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش رویکرد مورداستفاده برای تنظیم داده‌ها، از روش استقرایی و پارادایم تفسیری استفاده شده است. به گونه‌ای که تحلیل مضمون بر اساس داده‌ها انجام می‌شود و مضمون‌های شناخته شده، بشدت با خود داده‌ها مرتبط است. بر اساس تحلیل‌های انجام شده از اسناد مورد مطالعه در زمینه رهبری، دیپلماسی سپهبد سلیمانی، یافته‌های زیر احصاء شده است که به ترتیب فراوانی، در جدول زیر مشهود است که طبق یافته‌های منتج شده به بیان هر کدام از آن‌ها پرداخته‌ایم:

جدول ۲. مؤلفه‌های احصاء شده در رهبری دیپلماسی-میدانی شهید قاسم سلیمانی

رهبری دیپلماسی - میدانی حاج قاسم سلیمانی مبتنی بر درک انقلابی					
مؤلفه میدانی			مؤلفه سیاسی (دیپلماسی)		
فراوانی	شماره اسناد	مؤلفه	فراوانی	شماره اسناد	مؤلفه
۷	س ۳، ۷، ۹، ۶، ۱، ۸	توانمندی فردی	۴	س ۱، ۲، ۴، ۳	هدفمندی
۴	س ۴، ۱۰، ۳، ۷	مدیریت مشارکتی	۵	س ۷، ۳، ۲، ۵	تفکر راهبردی
۹	س ۳، ۷، ۲، ۵، ۱۱، ۱، ۱۰، ۷، ۶	مدیریت میدانی	۶	س ۳، ۷، ۱۱، ۶، ۱	نرمش قهرمانه
			۸	س ۸، ۳، ۱، ۲، ۷، ۵، ۱۱، ۱۰	هوش دیپلماسی

هدفمندی

تعیین دقیق و صریح هدف‌ها از شروط و لوازم یک دیپلماسی موفق است. برخی اهداف آرمان‌های بزرگ و ملی هستند، برخی راهبردی و منطقه‌ای به شمار می‌روند و بعضی دیگر مقطعی و موضعی هستند که این اهداف در همه‌ی سطوح باید دقیقاً مشخص باشد تا همه‌ی عناصر فعال در دیپلماسی در ستاد و صف، وظایف خود را به‌خوبی بدانند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳). توجه به ماهیت و تبار تاریخی انقلاب اسلامی، نشان می‌دهد که آرمان و رسالت اصلی آن، همان آرمان و رسالت نهضت انبیاء علیهم‌السلام و دین مبین اسلام است، طی مطالعه اسناد و کتب و مقالات مربوطه، در سند شماره ۱، نگارنده اثر نظر خود را این‌چنین بیان داشته است:

«تأکید سپهبد سلیمانی بر ضرورت بصیرت آفرینی و تدوین چشم‌انداز بیانگر بینش و دوراندیشی مبتنی بر تصور و تجسم آینده به حدی صریح و روشن است که ایشان طی حوزه مسئولیت خود افق‌های پنج‌ساله، ده‌ساله و حتی پنجاه‌ساله تعیین کرده بود. کسانی که از نزدیک با شهید سلیمانی تعامل داشتند می‌دیدند که عمیق‌ترین و قوی‌ترین تحلیل‌ها متعلق به حاج قاسم بود؛ حدس‌هایی که می‌زد درست بود و تشخیص‌هایش نیز بسیار دقیق بود. بخشی از این فهم عمیق متأثر از خصیصه‌های ذاتی ایشان بود و بخشی از آن‌هم در اثر حضور در محیط‌های مختلف، مطالعه، کسب تجربه و افزایش بینش و دانش به‌دست آمده بود. ایشان در همان روزهای اول شکل‌گیری امواج بیداری اسلامی در مصر فهم و درک خود را در رابطه با اخوان المسلمین مطرح کرد و دقیقاً مشابه همان چیزی که ایشان پیش‌بینی کرده بود در این کشور اتفاق افتاد. در جنگ ۳۳ روزه لبنان وقتی نظر ایشان درباره این جنگ پرسیده شد با آنکه هنوز روزهای اول جنگ بود ایشان دقیق‌ترین نظریه را در خصوص آن ارائه دادند؛ خلاصه حرف آن شهید بزرگوار این بود که اسرائیل نمی‌تواند در این جنگ کاری از پیش برده و حتماً شکست می‌خورد چراکه برآورد دقیقی از توانمندی‌های حزب‌الله ندارد» (مبینی دهکردی، ۱۳۹۹).

امام خمینی (ره) رهبر کبیر انقلاب اسلامی؛ نیز اهداف و چشم‌انداز انقلابی را این چنین ترسیم فرموده‌اند: «... با صدور انقلاب‌بمان که در حقیقت صدور انقلاب راستین و بیان احکام محمدی است، سیطره و ظلم جهان خواران را خاتمه می‌دهیم و به یاری خدا راه را برای ظهور منجی و مصلح کل امامت مطلق حق امام زمان ارواحنا فدا هموار می‌کنیم...» (صحیفه نور، ج ۳۲). از همین جهت، محققان این پژوهش بر این باورند که در اندیشه شهید بزرگوار قاسم سلیمانی، طیف همه‌جانبه‌ای از گزینه‌های رهبری مؤثر به‌صورت همه‌جانبه لایه‌بندی شده است.

بنابراین سردار قاسم سلیمانی از جمله رهبرانی است که با هدفمندی و ایجاد پیش‌زمینه‌های مؤثر در مسیر رشد افراد توانست از یک‌سو بین نیروهای دغدغه‌مند در محور مقاومت، همگرایی لازم را ایجاد کند و از سوی دیگر میان نهادهای مختلف و مرتبط قدرت در ساختار سیاسی جمهوری اسلامی ایران هماهنگی لازم را ایجاد کند و با بهره‌گیری از چنین سبک رهبری، اهدافی پیچیده را محقق سازد.

تفکر راهبردی

تفکر راهبردی نیز یکی از اصطلاحات جدید در دنیای مدیریت است. تفکر راهبردی توانایی نگاه به آینده سازمان و تمرکز بر وابستگی‌های متقابل کلیدی سازمان و محیط پیرامونی آن است. صاحب‌نظران بر این موضوع اتفاق نظر دارند که تفکر راهبردی می‌تواند زیربنای مناسبی برای راهبردهای خلاق و اثربخش باشد. بون^۱ (۲۰۰۵) کمبود تفکر راهبردی در میان مدیران ارشد را بزرگ‌ترین نقطه ضعف آن‌ها دانسته و گسترش چشم‌انداز و تبدیل آن به کار روزانه سازمان را کار اصلی متفکران راهبردی قلمداد کرده است. صاحب‌نظران دیگری نیز هدف تفکر راهبردی را حفظ مزیت رقابتی در محیط پیچیده و مبهم امروزی دانسته و معتقدند که نقش تفکر راهبردی، تعقیب نوآوری و تصویرسازی آینده جدید و متفاوت است؛ بنابراین تفکر راهبردی تفکری ترکیبی، متفاوت، خلاق، شهودی و نوآورانه است و بخشی از فرایند مدیریت راهبردی است (کردنائیچ، ۱۳۹۶). نگاه راهبردی سردار سلیمانی بود که با مدیریت مناسب، کشور عراق را که خاستگاه اصلی آمریکا در منطقه بود و می‌توانست بستر مناسبی برای حمله نظامی آمریکا به عراق محسوب شود به فرصتی برای جمهوری اسلامی تبدیل کرده است (علیمردانی و پورکریمی، ۱۳۹۹). در سند شماره ۱۱ محمد ظاهری (۱۳۹۹)، عملکرد مدیران عالی کشور را این گونه مطرح نموده است: «عملکرد (و نه فقط شعار) منطبق بر آرمان‌های انقلاب و عقلانیت دینی، (همچون شهید سلیمانی) توانسته است ضمن فائق آمدن بر مشکلات و توطئه‌ها با جامعه خود نیز به خوبی ارتباط برقرار کند و اعتماد عمومی حاکمیت و مردم را در وضعیت مناسبی قرار دهد». لذا وقتی نگاه می‌کنید می‌بینید که سردار سلیمانی برای تولید قدرت مقابل آمریکایی‌ها، با فکر و اندیشه و نگاه جامع و کامل و همه‌جانبه به سمت دشمن رفت و دشمن را در تحقق استراتژی‌هایش به شکست کشاند و در نهایت راهبرد خود را به او تحمیل کرد (مبینی دهکردی، ۱۳۹۹).

با قاطعیت شاهد آن هستیم که در کارنامه فرماندهی این شهید بزرگوار در نیروی قدس، نقاط درخشان بسیاری هست که برای نمونه، تقویت و ثبات حزب‌الله لبنان، تقویت نیروهای مقاومت فلسطینی در جریان جنگ‌های ۳۳ روزه، ۲۲ روزه و ۸ روزه و نیز شکل‌گیری و تقویت محور

1 Bonn

مقاومت به‌ویژه در ۸ سال اخیر و پس از شروع بحران در سوریه و عراق است. در سند شماره ۳، این مؤلفه احصاء شده چنین بیان شده است:

«قاسم سلیمانی به‌عنوان نماینده ایران در سفر به مسکو طی مذاکره با رئیس‌جمهور پوتین توانست از ظرفیت عملیاتی روس‌ها نیز برای پیشبرد اهداف خود استفاده کند. در کنار فرماندهی جنگ، افکار عمومی با چهره دیگری از شهید سلیمانی آشنا شد؛ چهره‌ای که او را در قامت یک سیاستمدار و دیپلمات کارکشته نشان می‌داد. وی توانایی اقناع و همراه‌سازی دیگر کشورها را برای ورود به جبهه جنگ مقابله با تروریست‌ها در سوریه داشت. برای شهید سلیمانی فرقی میان مسلمانان نبود و باید به همه آنان در برابر ظالمان و دشمنان یاری رساند. او توانست از تمام ظرفیت‌های نرم‌افزاری و دیپلماسی عمومی و عمق‌بخشی استراتژیک به تولید قدرت نرم پردازد و بهترین استفاده ممکن را ببرد» (جلالی، ۱۳۹۸).

از سوی دیگر، او در اوج مبارزه با تروریست‌ها در سوریه و عراق، اعلام کرد که برای نظام اسلامی، کمک به شیعه و سنی تفاوتی ندارد و برای نمونه به مردم فلسطین اشاره کرد که اگرچه بیشتر آن‌ها از مذهب اهل تسنن هستند، ولی جمهوری اسلامی ایران بیشترین دفاع و حمایت را از آن‌ها داشته است (امیری و کیانی، ۱۳۹۸).

هوش دیپلماتیک

هوش دیپلماسی انسان را قادر می‌سازد اهداف و حرکات طرف‌های مقابل را در مذاکرات و تعاملات پیش‌بینی کند و حرکات خود را با توجه به آن‌ها، برنامه‌ریزی و عملیاتی سازد. طبق بیانات مقام معظم رهبری (سند ۹)؛ «در عرصه دیپلماسی، هوشمندی لازم است؛ ابتکار عمل لازم است؛ نوع برخورد مبتکرانه لازم است؛ این‌ها ناشی از همین روحیه انقلابی است که ما از آن تعبیر می‌کنیم به روحیه بسیجی؛ روحیه جوان؛ مبتکر؛ پیشرو؛ دارای اعتمادبه‌نفس (مقام معظم رهبری / ۱۳۹۰). دیپلماسی ما باید باروحیه انقلاب همراه باشد و می‌توان با صراحت مبانی خود و اصول خود را گفت و پیش رفت. در همه‌جا بایست در دیپلماسی موضع فعال داشته باشیم... در مسائل شبیه مسائل منطقه خیلی لازم است که با دقت و هوشیاری و قدرت فعل، فعال بودن و اثرگذار بودن، وارد میدان شد. آیا عمل انقلابی همراه با تشکیلات منطقی و دقیق و حساب‌شده،

قابل جمع نیست؟ ما مشاهده می‌کنیم که این‌ها می‌تواند باهم جمع شود» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۳). در رابطه با هوش دیپلماسی نیز پژوهشگران در سند شماره ۵ به بیان این مطلب پرداخته‌اند: «حاج قاسم یک شخصیت جامع‌الاطراف بود. بسیاری تصورشان این است که ایشان تنها یک شخصیت نظامی بود در صورتی که حاج قاسم نظامی صرف نبود؛ بلکه در مباحث سیاسی و فرهنگی و اجتماعی حتی در مباحث اقتصادی صاحب‌فکر و نظر بود و پروژه‌های متعددی را نه تنها برای سپاه و نیروی قدس بلکه برای نظام و جمهوری اسلامی در عراق و سایر کشورها ایشان شخصاً مدیریت و هدایت می‌کرد. به‌عنوان نمونه در سفر معاون اول رئیس‌جمهور به عراق که باهدف انعقاد چند تفاهم‌نامه انجام شده بود نه طرف ایرانی و نه طرف عراقی آمادگی و زمینه لازم را برای یک بحث قوی و بنیادی در این خصوص نداشتند. وقتی موضوع به شهید سلیمانی اطلاع داده شد ایشان با آنکه در دمشق، مشغول هدایت عملیات نبرد با داعش بود بلافاصله عازم عراق شد و شخصاً تنظیم یازده یا دوازده معاهده را مدیریت کرد و بعد از امضای آن‌ها به سوریه بازگشت. افراد اندکی از این توانمندی‌های شهید سلیمانی مطلع می‌باشند و می‌دانند در شرایطی که حتی دولت‌مردان در حوزه دیپلماسی کم می‌آوردند، ایشان وارد می‌شد و مسائل مختلفی را حل می‌کرد» (مبینی دهکردی، ۱۳۹۹، به نقل از علیمردانی و پورکریمی، ۱۳۹۹).

بر این اساس، سردار سرافراز اسلام، با اتخاذ دیپلماسی مقتدر در عرصه بین‌المللی و زمینه‌سازی برای مشارکت و بسیج گروه‌ها در روابط بین‌الملل اسلامی و ایجاد قدرت مقاومت در ایجاد تحولات بین‌المللی توانست نقش اساسی داشته باشد و به خنثی‌سازی توطئه‌های تبلیغی استکبار جهانی پردازد و اتمام کار مبارزه با داعش را رسماً اعلام نماید؛ زیرا سپاه قدس را صرفاً به‌عنوان یک مجموعه و سازمان اداری نمی‌دید؛ بلکه به‌عنوان یک نهاد انسانی و دارای انگیزه‌های بزرگ و روشن انسانی مشاهده می‌نگریست (جلالی، ۱۳۹۸).

هوش و بصیرت یکی از مهم‌ترین عوامل در شناخت دشمنان واقعی است، برای فهم دقیق دشمنی افراد می‌بایست نگاه نافذی به جریان‌ات سیاسی داشت. یکی از سیره‌های سردار سلیمانی که به تبعیت از رهبر معظم انقلاب بوده است، حمایت ایشان از افرادی بوده که در طی سالیان بعد از جنگ دچار ضعف اعتقادی شده بودند. ایشان با رفتار محبت‌آمیز و مهربانانه سعی در جذب حداکثری این چنین افرادی را داشتند؛ برای مثال می‌توان به برخی از رزمندگان لشکر ۴۱ اشاره

نمود. همین نوع مواجهه شهید سلیمانی منجر به بازگشت بسیاری از انسان‌ها به راه انقلاب شده است (کریم‌خانی و همکاران، ۱۳۹۹).

مدیریت مشارکتی شهید سلیمانی

سردار سلیمانی فرمانده نظامی عالی و مقتدری بود و محیط مأموریتی او نیز در رویارویی با بحران‌های متعدد و در شرایط جنگی بود و قاعداً در این شرایط فرماندهان ترجیح می‌دهند شیوه تصمیم‌گیری و مدیریتشان از جنس فرماندهی و دستوری باشد، سردار ترجیح می‌داد تصمیم‌گیری و مسئولیت اجرا را به خود گروه‌های مقاومت بسپارد و خود و مجموعه تحت‌المرش به‌عنوان مشاور و تکمیل‌کننده جریان مقاومت نقش ایفا کنند. از شواهد این مدعا می‌توان به سبک "برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مشارکتی"، در مواجهه با گروه‌های مقاومت اشاره کرد. در آموزه‌های اسلامی، مباحث برادری و توجه به زیردستان، روحیه خدمت‌رسانی رهبران را تشویق می‌کند تا به جای فکر کردن به منافع خود در فکر خدمت به پیروانشان باشند لذا خدمت صرفاً شرط برای رهبری نیست بلکه غایت رهبری است؛ به دیگر سخن فکر خدمت به دیگران نقشی عالی است که همه انسان‌ها در هر پستی که باشند باید آن را بپذیرند (سندجایا و ساروس ۱، ۲۰۱۴). «در بحبوحه جنگ ۳۳ روزه برادران در فضایی سرشار از اطمینان و متانت و آرامش و راحتی می‌نشستند و خوب فکر می‌کردند و حاجی در تمام این بحث‌ها، فکر کردن‌ها و برنامه‌ریزی‌ها مشارکت می‌کرد؛ حاجی هر وقت ایده‌ای داشت آن را به کسی تحمیل نمی‌کرد. همیشه وقتی ایده‌ای داشت با بچه‌ها در میان می‌گذاشت و با آن‌ها بحث می‌کرد. اگر می‌پذیرفتند عملی می‌کردند و اگر نه، بهشان فشار نمی‌آورد و تحمیل نمی‌کرد» (سید حسن نصرالله - سند شماره ۱۰. به نقل از روح‌اللهی، ۱۴۰۰). شهید باکری و شهید سلیمانی با مجموعه‌ای از رفتارهای خودشان و ارتباطاتی که با بچه‌ها داشتند و با آن خدایی بودنشان در دل بچه‌ها نفوذ می‌کردند و قلباً نیروها را تسلیم خودشان می‌کردند. در چندین عملیات در سوریه توفیق نوکری و سربازی حاج قاسم را داشتم. سردار سلیمانی هیچ‌وقت نمی‌گفت برو بلکه همیشه می‌گفت بیا و در نوک پیکان حمله بود. این‌ها همیشه در خط مقدم و اول صف و در کنار بچه‌ها بودند. (نوعی اقدام، ۱۳۹۸). همچنین به نوشته هفته‌نامه آلمانی اشپیگل سردار "قاسم سلیمانی" را باید خطرناک‌ترین

1. Sendjaya & Sarros

سردار ایرانی در مقابله با تروریست‌های داعش دانست. قاسم سلیمانی از آن دسته از فرماندهانی نیست که در خانه بنشینند و نیروهایش در خط مقدم نبرد باشند (کاوه، ۱۳۹۸).

نرمش قهرمانانه

نرمش قهرمانانه، مفهومی است که از نظر مقام معظم رهبری به استفاده به موقع و به جا از انعطاف و اقتدار تعبیر شده است و شامل مانور ی هنرمندانه برای دست یافتن به مقصود است؛ به دیگر سخن، سالک راه خدا - در هر نوع سلوکی که به سمت آرمان‌های گوناگون و متنوع اسلامی حرکت می‌کند، به هر شکلی و به هر نحوی، باید از شیوه‌های متنوع برای رسیدن به مقصود استفاده کند. "وَمَنْ يُؤَلِّمْهُم يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ"؛ هرگونه حرکتی - چه حرکت به جلو، چه حرکت به عقب - مثل میدان رزم نظامی، باید به دنبال رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده باشد. اهدافی وجود دارد؛ نظام اسلامی در هر مرحله‌ای یکی از این اهداف را دنبال می‌کند، برای پیشرفت، برای رسیدن به نقطه‌ی تعالی و اوج، برای ایجاد تمدن عظیم اسلامی؛ باید سعی کند به این هدف در این مرحله برسد. البته مرحله گذاری است، قطعه قطعه است. راهنمایان و هادیان و متفکران و مسئولان مربوط، این قطعات را معین می‌کنند، هدف گذاری می‌کنند، حرکت جمعی آغاز می‌شود. نتیجه این راهبرد افزایش توان بازدارندگی، دور شدن تهدیدات و سایه جنگ، سیاست دفاع روبه جلو و ایجاد پشتوانه برای مذاکرات دیپلماتیک است (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲).

طبق مطالعه مطالب مربوط به سند شماره ۳، در خصوص این مؤلفه شناسایی شده این گونه نگارنده نظر خودش را در اختیارمان قرار داده است:

«سپهبد سلیمانی با عنصر ارتباطی و قدرت اقناع و همراه سازی بی نظیرش توانست سایر کشورها خصوصاً کشورهای مسلمان را با جریان مقاومت همسو سازد و رهبران مذهبی را با خود همراه سازد تا جایی که از بزرگ‌ترین مرجع شیعیان جهان و عراق فتوای جنگ با داعش را بگیرد و موضع گیری آنان را به نفع جریان مقاومت تغییر دهد. آماد سازی، انگیزه سازی و برانگیختن افراد مؤثر در کشورهای مسلمان در راستای محقق ساختن وحدت امت اسلامی، مهم‌ترین هنر دیپلماسی سردار سلیمانی است که به منظور مقابله با این سیاست‌های استکباری با اتخاذ موضع

۱. سوره انفال - آیه ۱۶

تهاجمی و مطالبه گرانه، پیروزی جریان مقاومت در میدان را به نفع مجاهدان مقاومت رقم بزند او از تمام ظرفیت‌های نرم‌افزاری و دیپلماسی عمومی و عمق‌بخشی استراتژیک در راستای تولید قدرت نرم پرداخت و بهترین استفاده ممکن را برد» (جلالی، ۱۳۹۸).

مردم هم نباید چنین تصویری داشته باشند که با شهادت سردار قاسم سلیمانی، مظهر عظمت و اقتدار ما تمام شد و سیاست‌مداران تریبون به دست ما باید جلوی این تصورات را بگیرند. اگر امروز صدایی جز صدای مقاومت در کشور ما شنیده بشود نه تنها خیانت به خون سردار سلیمانی است، بلکه خیانت به خون همه‌ی شهدا است. رهبر معظم انقلاب نیز در بیانات خود (سند شماره ۹)، فرموده‌اند:

«شهید سلیمانی، هم در زمان زنده‌بودنش استکبار را شکست داد، هم با شهادتش سبب شکست آن شد. این‌ها ادعا نیست، این‌ها چیزهایی است که اثبات شده است. این را همه دنیا قبول کردند که آمریکا در عراق و سوریه به‌ویژه در عراق به مقاصد خودش نرسیده. چرا؟ چه کسی در این قضیه فعال بود؟ قهرمان این کار قاسم سلیمانی بود. پس از شهادت هم دشمنان را شکست داد. این تشیعی که در ایران شد، و همچنین تشیع میلیونی که در عراق، در نجف، در بغداد انجام شد، تشیع میلیونی عجیبی بود؛ در واقع این تشیع و بعد بزرگداشت‌ها، ژنرال‌های جنگ نرم استکبار را متحیر کرد. این‌هایی که در جنگ نرم استکبار برجسته‌اند، اصلاً متحیر ماندند که این چه وضعی است؛ اینکه بود، این چه بود؛ این چه حرکت عظیمی است؟!» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۹).

توانمندی فردی

به واسطه ماهیت پیچیدگی و خطرآفرین بودن عملیات‌های نظامی، مدیریت نیروها در این عملیات از اهمیت وافری برخوردار است و بدون توجه به آن، شکست و خسارت جبران‌ناپذیر دور از انتظار نیست. پژوهشگران و اندیشمندان و افرادی که جنگ‌ها را به لحاظ نظامی تجزیه و تحلیل کرده‌اند، جملگی بر آنند که شهید سلیمانی از نبوغ، خلاقیت، توانایی و مهارت بی‌نظیری در فرماندهی برخوردار بوده است. یکی از عوامل مهم پیروزی خیره‌کننده رزمندگان اسلام و مدافعان حرم در نبرد با دشمنان و گروه سلفی تکفیری داعش، فرماندهی فوق‌العاده وی است. سردار سلیمانی از بعد نظامی نابغه‌ای در طراحی و اجرای عملیات در صحنه‌های نبرد و هدایت جنگ‌های راهبردی بود (تاج‌بخش، ۱۴۰۰). مقام معظم رهبری (۱۳۹۸)، طی بیانات ارزشمندشان در دیدار

مردم قم طی سند شماره ۹ در این رابطه فرموده اند: « بنده بارها به دوستانی که در عرصه سیاسی فعال هستند می‌گفتم که رفتار و کارهای او را مورد توجه داشته باشند. شاید بعضی از دوستان ندانند این بود که او به کمک ملت‌های منطقه یا با کمک‌هایی که به ملت‌های منطقه کرد، توانست همه‌ی نقشه‌های نامشروع آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا را خنثی کند. این آدم توانست در مقابل همه‌ی نقشه‌هایی که با پول، با تشکیلات تبلیغاتی وسیع آمریکایی، با توانایی‌های دیپلماسی آمریکایی، زورگویی‌هایی که آمریکایی‌ها روی سیاستمداران دنیا بخصوص کشورهای ضعیف دارند، تهیه شده بود قدم کند و این نقشه‌ها را در این منطقه‌ی غرب آسیا خنثی کند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۸).

از این رو اگر سیاستمداران ما با ادبیات سرشار از عزت و مقاومت صحبت نکنند، تاریخ آن‌ها را کنار خواهد گذاشت، کما اینکه تا همین الان هم برخی به دلیل اتخاذ سیاست‌های سازش کارانه، به قدر کافی کنار گذاشته شده‌اند. ولی برای آن‌ها فرصتی بود تا آبرویی از مقاومت کسب کنند و بر عزت و امنیت و منافع این مردم بیفزایند. به ضرر قاطع می‌گویم اگر سیاستمداران ما عقل و اراده داشتند، با قدرتی که از شهادت سردار به‌دست آمد، می‌توانستند تحریم‌ها را از بین ببرند. اما برخورد سیاسیون ما خیلی ضعیف بود و صدای بعضی از رسانه‌های غربی هم در آمد (پناهیان، ۱۳۹۸).

مدیریت میدانی

یکی از ویژگی‌های بارز شهید سلیمانی، مدیریت در صحنه عملیاتی بود. در سند شماره ۷، پژوهشگر نظر خود را بدین صورت گفته است:

«وی با پذیرش مسئولیت سپاه قدس، نیروهای بی‌مرزی را تشکیل می‌دهد که هر کجای عالم به او و نیروهایش نیاز باشد، حضور پیدا می‌کند دانش خود را بسیار از طریق میدانی و گفتگو و ملاقات به دست آورده بود و متکی به گزارش‌های مکتوب مسئولان نبود و به میدان می‌رفت و با چشم خودش می‌دید. حضور در عرصه و میدان باعث می‌شد همه را ببیند و خودش مستقیماً حرف رزمندگان و مجاهدان را بشنود. در صحنه افراد را می‌دید، حضور میدانی باعث می‌شد تا از نیازها درک درستی داشته باشد. حضور میدانی از عوامل موفقیتش بود و باعث می‌شد ذهنیت روشن‌تر و

صحیح تری داشته باشد. همین باعث شده بود که تسلطش در حوزه امنیتی همه را شگفت زده کند» (مقیمی، ۱۳۹۹). در سند ۲ نیز نگارنده اثر درباره مدیریت میدان حاج قاسم میدانی، اظهار داشته است: «بدون قدرت میدانی، قدرت دیپلماسی توانی برای موفقیت ندارد و بدون قدرت دیپلماسی، قدرت میدانی هرگز به اهداف خود برای تأمین اهداف ملی دست نخواهد یافت؛ این همان مجاهدت هوشمندانه‌ای است که حاج قاسم سلیمانی در منطقه باهم افزا کردن قدرت میدانی و قدرت دیپلماسی توطئه دشمنان را خنثی کرد و از همان طریق قدرت عظیمی برای دیپلماسی به وجود آورد» (قالیاف، ۱۴۰۰). سردار بزرگ اسلام با شکل دادن آرایش نظامی منطقه و سرنوشت جنگ، معادله قدرت در غرب آسیا را رقم می‌زد. برخلاف آمریکایی‌ها که از دور صحنه بازی را نظاره گر بودند و همه چیز را به مزدوران منطقه‌ای خود، بمباران‌های هوایی و داعش سپرده بودند تا سرنوشت جنگ‌ها را رقم زنند شهید سلیمانی در میدان نبرد حضور داشت و از نزدیک امور را هدایت می‌کرد. برخلاف آمریکایی‌ها که همه چیز را در کمیّت و کیفیت تسلیحات نظامی جستجو می‌کردند شهید سلیمانی اراده، روحیه و شهادت‌طلبی را رمز موفقیت در میدان می‌دانست (دهقانی پوده و پاشایی هولاسو، ۱۳۹۹).

شکل ۱: مدل مبتنی بر رهبری دیپلماسی-میدانی شهید قاسم سلیمانی

به طور کلی برای وفادار بودن به خود، فرد باید خود آگاه باشد و به طور مداوم تأمل کند و خود پنداره خود را به چالش بکشد. شهید سلیمانی همواره تلاش کرد تا در میدان جهاد بماند و در این راه قدرت دستگیری از بندگان خدا را پیدا کرده بود. چنان که در وصیت نامه اش نیز از پروردگار به خاطر این نعمت شکرگزار است: "پروردگارا! تو را سپاس که مرا با بهترین بن ندگانت در هم آمیختی و درک بوسه بر گونه های بهشتی آنان و استشمام بوی عطر الهی آنان را یعنی مجاهدین و شهدای این راه به من ارزانی داشتی" (وصیت نامه سردار قاسم سلیمانی، ۱۳۹۸)

نتیجه گیری

سبک رهبری سردار شهید قاسم سلیمانی به عنوان مصداقی متعالی از سبکی جهادی است که موفقیت های شگرف از جمله نابودی داعش را در بعضی مناطق نظامی در سوریه و حلب در پی داشته است؛ به نظر می رسد بعد از شهادت سردار سلیمانی و روشن تر شدن ابعاد گسترده تری از شخصیت و مأموریت وی، با تشکیل افق مشترک و همگرایی ذیل آن، مسیر هم افزایی در سطح جهانی و تحقق اهداف بین المللی در راستای کاربردی شدن اصول دیپلماسی بنا گردد و بر پایه سیاست های انقلابی اعلامی مقام معظم رهبری که در ایدئولوژی اسلام ریشه دارد، باعث ایجاد امنیت و افزایش ظرفیت در همکاری های چندجانبه منطقه ای و بین المللی گردد. حاج قاسم نه میدان را بر دیپلماسی تغلیب داد و نه دیپلماسی را فدای میدان کرد. هم میدان را به کمک دیپلماسی آورد، هم منتظر نقش مکمل دیپلماسی در تثبیت دستاوردهای میدانی بود. این یافته از پژوهش در مضامین دیپلماسی و رهبری و مدیریت میدانی، با مطالعه عباسی (۱۳۹۰)، امیری و کیانی (۱۳۹۸) و جلالی (۱۳۹۸) همسو است.

امروزه می توان انقلاب اسلامی را با توجه به مبانی و آرمان های آن، در تقابل تمدنی با غرب در نظر گرفت؛ چرا که شعارهای استقلال طلبانه انقلاب با رویکرد حفظ عزت اقتصادی، کاهش وابستگی، کمک به مظلومین جهان، مبارزه با استکبار و... در یک تضاد منطقی با ارزش های غرب و ایالات متحده به عنوان رهبر تمدنی این جریان به شمار می رود که از بعد اعتقادی - اخلاقی و مدیریت میدانی با پژوهش های قرا باغی و از گلی (۱۳۹۹)، علیمردانی و پور کریمی (۱۳۹۹) مطابقت دارد.

برابر مطالب احصاء شده، تعیین دقیق و صریح هدف‌ها از شروط و لوازم یک دیپلماسی موفق است. برخی اهداف آرمان‌های بزرگ و ملی هستند، برخی راهبردی و منطقه‌ای به شمار می‌روند و بعضی دیگر مقطعی و موضعی هستند که این اهداف در همه‌ی سطوح باید دقیقاً مشخص باشد تا همه‌ی عناصر فعال در دیپلماسی در ستاد و صف، وظایف خود را به‌خوبی بدانند. شهید سلیمانی معتقد بود که اگر انسان، با اخلاص و با نیت پاک اهداف خود را پیگیری نماید به نتیجه می‌رسد و در کنار اخلاص باید با توکل به خداوند مسیر خود را طی کند. این یافته پژوهشی از بعد اخلاص و هدفمندی، با نتایج تحقیق مقیمی (۱۳۹۹) و کریمی خویگانی (۱۳۹۹) مطابقت دارد. سپهبد حاج قاسم سلیمانی الگوی کاملی از مجاهدت هوشمندانه و ایثار عارفانه بود که با بصیرت عمیق و درک صحیحی از شرایط و بحران‌ها در مسیر گسترش حق و عدالت و دفاع از اسلام حقیقی قیام کرد و در این راه با تبعیت خالصانه از رهبر و امام خویش از هیچ کوششی دریغ نکرد تا جایی که امروز در سراسر جهان ایشان را به‌عنوان سردار مقابله با ظلم جبهه استکبار جهانی و دفاع از مظلومان و مستضعفان می‌شناسند (ایرنا، ۱۳۹۹).

پیشنهادهات

مقام معظم رهبری وقتی حاج قاسم سلیمانی را صاحب مکتب اعلام نمودند، یعنی ما را موظف به این کار می‌کنند که شخصیت، منش و عملکرد ایشان را به دلیل آن جامعیت بی‌نظیری که سرشار از عقلانیت است تئوریزه کنیم. شهید سلیمانی یک استثنا نبود بلکه به تعبیر رهبر انقلاب ایشان فوق‌العاده بود. به کار بردن این تعابیر تصادفی نیست، بلکه این عقلانیت انقلاب است که چنین فردی را پرورش می‌دهد. وقتی رهبرمان می‌فرمایند که سردار سلیمانی فرزند انقلاب و شاگرد مکتب امام است، یعنی سردار سلیمانی بار دیگر انقلاب و امام را احیاء کرد، الگوی حاصل از رهبری دیپلماسی - میدانی مکتب شهید سلیمانی و قدرت نرم آن به عنوان ابزاری استراتژیک در حوزه‌های مختلف نظامی، سیاسی، اجتماعی و غیره می‌باشد. از این رو مدیران سطح عالی با توجه و کاربست الگوی مطلوب مدیریتی مبتنی بر سبک مدیریتی شهید سلیمانی، با حرکت هدفمند و تلاش جهادی، بار دیگر می‌توانند آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب و امام (ره) را در شهید سلیمانی برای نسل امروز به نمایش بگذارند.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- احمدی مقدم، اسماعیل؛ احمدوند، علی محمد؛ مبینی دهکردی، عبدالله؛ تسلیمی کار، بهروز. (۱۴۰۰). راهبردهای ارتقای قدرت منطقه‌ای ج.ا.ایران مبتنی بر نقش عوامل ژئوپلیتیک نظامی یمن. فصلنامه علمی راهبرد دفاعی، ۱۹(۱)، ۱۲۹-۱۵۱.
- اسکندری، مجتبی؛ محمدی، ابوالفضل؛ علی اکبری، حسن؛ سیف، بهمن. (۱۳۹۳). سبک رهبری فرماندهان نظامی از دیدگاه امیرالمؤمنین حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه. مدیریت اسلامی، ۸۸(۲۲)، ۹-۴۰.
- افشردی، محمدحسین. (۱۳۹۷). جزوه درسی اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- امیری، سروش. (۱۳۹۷). بررسی انقلاب‌های کشورهای اسلامی با تأکید بر انقلاب اسلامی عربی. پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۷(۲۵)، ۷-۲۸.
- امیری، سروش؛ کیانی، جواد. (۱۳۹۸). گفتمان مقاومت شهید قاسم سلیمانی در دیپلماسی و روابط بین‌الملل. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۲(۵)، ۹-۳۰.
- آقا محمدی، صمد؛ جهانگیر فرد، مجید؛ حاج علیان، فرشاد؛ مجیبی، تورج. (۱۳۹۸). تدوین الگوی شایستگی‌های دینی رهبران نظامی. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۱(۲۷)، ۶۵-۸۸.
- پناهیان، علیرضا. (۱۳۹۸). در مکتب حاج قاسم عقلانیت حرف اول را می‌زند. قابل دسترسی به آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id44854>
- تاج‌بخش، غلامرضا. (۱۴۰۰). واکاوی مؤلفه‌های سبک زندگی شهید سلیمانی. مطالعات دفاع مقدس، ۲۵(۷)، ۱۳۷-۱۵۸.
- جلالی، عبدالله. (۱۳۹۸). مؤلفه‌های قدرت نرم در مکتب سلیمانی. مطالعات دینی رسانه، ۱(۳-۴)، ۱۳۳-۱۵۳.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۱). شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی، تهران: انتشارات اسرا.
- حسن لو، خسرو؛ قریشی، سید حمیدرضا. (۱۳۹۶). دیپلماسی انقلابی هوشمند در تحولات جهانی. مجله سیاست دفاعی، ۲۵(۱۰۰)، ۷-۳۸.
- خبرگزاری ایرنا. (۱۳۹۹). حاج قاسم سلیمانی و مکتب مقاومت اسلامی. قابل دسترسی به آدرس: <https://www.irna.ir/news/84168506>
- خبرگزاری دفاع مقدس. (۱۳۹۹). دیپلماسی متفاوت سردار سلیمانی / میراث حاج قاسم در عرصه بین‌الملل. قابل دسترسی به آدرس: <https://defapress.ir/fa/news/387506>
- داناوی فرد، حسن؛ مظفری، زینب. (۱۳۸۷). ارتقای روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی مدیریتی: تأملی بر استراتژی‌های ممیزی پژوهشی، پژوهش‌های مدیریت، ۱(۱)، ۱۶۲-۱۳۱.

- دهقانی پوده، حسین؛ پاشایی هولاسو، امین. (۱۴۰۰). تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۸(۲)، ۳۷-۱۳.
- رحیمی، حمید؛ آقا بابایی، راضیه. (۱۳۹۷). تأثیر رهبری خدمتگزار بر مالکیت روان‌شناختی کارکنان دانشگاه کاشان: نقش میانجی حمایت سازمانی ادراک‌شده، مطالعات رفتار سازمانی، ۷(۴)، ۳۰-۱.
- روح‌اللهی، مهدی. (۱۴۰۰). شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های نفوذ اجتماعی در سبک رهبری شهید قاسم سلیمانی. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۹(۲)، ۴۲-۵.
- شهبازی، نجف علی. (۱۳۹۹). الگوی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در گام دوم انقلاب اسلامی مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی. سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب، ۱-۲۸.
- عباسی، داوود؛ پور عزت، علی‌اصغر؛ قلی پور، آرین؛ باقری کنی، مصباح‌الهدی. (۱۳۹۰). مطالعه اکتشافی آئین رهبری فرماندهان شهید با استفاده از نظریه مبنایی. پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۴(۱۲)، ۵۳-۷۰.
- علیمردانی، زهره؛ پورکریمی، جواد. (۱۳۹۹). مشخصه‌های مدیریت جهادی در مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی. سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب، ۱-۲۲.
- غلامی، نجف‌علی. (۱۳۹۹). تحلیل امنیت در مکتب شهید سلیمانی. فصلنامه تخصصی حکمرانی متعالی، ۱(۱)، ۳۳-۴۸.
- قالیباف، محمداقبر. (۱۴۰۰). قدرت میدانی و دیپلماسی حاج قاسم توطئه دشمنان را ختنی کرد. قابل دسترسی به <https://www.iribnews.ir/fa/news> آدرس:
- قرا باغی، مثم؛ ازگلی، محمد. (۱۳۹۹). واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار. مدیریت اسلامی، ۲۸(۴)، ۱۱۳-۱۳۹.
- کاوه، ناصر. (۱۳۹۸). من قاسم سلیمانی هستم، سرباز ولایت. تهران: انتشارات نوآوران سینا.
- کریم‌خانی، احد؛ پور قیومی، ایوب؛ رنجبر، هادی. (۱۳۹۹). فهم منطق رفتار سیاسی شهید سلیمانی. سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب، ۱-۱۹.
- کردنائیج، اسدالله. (۱۳۹۶). تفکر و مدیریت استراتژیک؛ تئوری و عمل، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس
- کریمی خویگانی، روح‌الله. (۱۳۹۹). رهبری معنوی و متواضعانه در مکتب تربیتی شهید سلیمانی. سلسله همایش‌های بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب، ۱-۲۹.
- کیاکجوری، کیانوش؛ اسلامی، الماس. (۱۴۰۱). ائتلاف سازی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: از دفاع مقدس تا محور مقاومت. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۸(۲)، ۱۳۵-۱۶۱.
- مبینی دهکردی، عبدالله. (۱۳۹۹). گفتار پژوهی: شاخص‌های مدیریت راهبردی شهید سلیمانی برای تولید قدرت. دانشگاه جامع امام حسین (ع). برگرفته‌شده از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی. قابل دسترسی به <http://www.ihu.ac.ir> آدرس:

متقی، ابراهیم. (۱۳۹۹). تبیین نظم نوین انقلابی تمدن‌ساز در مکتب شهید سلیمانی. برگرفته‌شده از بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی. قابل دسترسی به آدرس: <http://www.ihu.ac.ir>

محمد ظاهری، محمد. (۱۳۹۹). ارائه الگوی مدیریتی در تراز انقلاب برای مدیران عالی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر سبک مدیریتی شهید سپهبد قاسم سلیمانی. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۸(۱)، ۲۱-۴۶.
مقام معظم رهبری. (۱۳۹۳). نرماش قهرمانانه. قابل دسترسی به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=4952>

مقام معظم رهبری. (۱۳۹۹). سخنرانی تلویزیونی رهبر انقلاب در آئین تجلیل از پیشکسوتان دفاع مقدس. قابل دسترسی به آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=46514>

مقام معظم رهبری. (۱۳۹۳). الزامات دیپلماسی موفق از نگاه رهبر انقلاب. قابل دسترسی به آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2816>

مقام معظم رهبری. (۱۳۹۸). بیانات در دیدار مردم قم. قابل دسترسی به آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=44628>

مقیمی، سید محمد. (۱۳۹۹). رهبری اخلاص مدار؛ جوهره مکتب شهید سلیمانی. فصلنامه مدیریت اسلامی، ۲۸(۴)، ۳۳-۹۲.

مورهد، گریگوری و گریفین، ریکی. (۲۰۱۳). رفتار سازمانی، چاپ بیستم، ترجمه مهدی الوانی و غلامرضا معمارزاده، تهران: نشر گلشن.

نصرالله، سید حسن. (۱۳۹۸). مصاحبه صداوسیما جمهوری اسلامی ایران با دبیر کل حزب الله لبنان به مناسبت چهلم شهادت حاج قاسم سلیمانی، قابل دسترسی در بانک اطلاعاتی شهید حاج قاسم سلیمانی به آدرس: <http://mgt.ihu.ac.ir>

نوروزی، محمدتقی. (۱۳۸۵). فرهنگ دفاعی امنیتی، تهران: انتشارات سنا.
نوعی اقدم، رحیم. (۱۳۹۸)، پنج ویژگی مشترک «شهید باکری» و «شهید سلیمانی». قابل دسترسی به آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=45161>
وصیت‌نامه الهی سیاسی شهید حاج قاسم سلیمانی. (۱۳۹۸). تهران: انتشارات شهید کاظمی.

Berridge, G. R (2010). *Diplomacy: Theory and Practice*, New York: Palgrave MacMillan
Bonn, I. (2001), "Developing Strategic Thinking as a Core Competency". *Management Decision*, 39(1), 63-71.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *ECTJ*, 30(4), 233-252.

Sendjaya, S., & Sarros, J. (2014). Servant Leadership: Its Origin, Development, and Application in Organizations. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 9(2), 57-64

